

DOI: 10.7596/taksad.v1i3.42

MADAME BOVARY, NANA ve AŞK-I MEMNU'YA MUKAYESELİ EDEBİYAT AÇIŞIDAN BİR BAKIŞ

Abdullah Acehan*

Özet:

Bu çalışmada milletler arası edebiyat etkileşimlerini inceleyen ve yüzyılımızda gittikçe önem kazanmaya başlayan mukayeseli edebiyat veya diğer adıyla karşılaştırmalı edebiyat üzerinde durulmuştur. Mukayeseli edebiyat hakkında bilgi verildikten sonra Fransız edebiyatından [*Madame Bovary - Nana*] ve Türk edebiyatından [*Aşk-ı Memnu*] seçilmiş eserler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra bu üç eserin karşılaştırmalı edebiyat açısından bir incelemesi yapılmış ve elde edilen veriler, maddeler hâlinde sıralanmıştır. Son bölümde ise eserler arasında yapılan karşılaştırmadan elde edilen sonuçlara yer verilmiş ve aradaki benzerliklerin muhtemel nedenleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Mukayeseli Edebiyat, Türk Edebiyatı, Fransız Edebiyatı, *Aşk-ı Memnu*, *Madame Bovary*, *Nana*

A Comparative Look on Ask-ı Memnu, Madame Bovary and Nana

Abstract

In this study, we focused on comparative literature which studies the international literary interactions and gradually gets importance. As we tried to give information about comparative literature, we used two examples from French Literature, Madame Bovary and Nana, and one example from Turkish Literature, Ask-ı Memnu. Later on, a comparative work in the means of literature was carried out on these three stories. Collected information was listed. In addition to that, in the last part, bibliography was included.

Keywords: Comparative literature, Turkish literature, French literature, Ask-ı Memnu, Madame Bovary, Nana.

* Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk edebiyatı Anabilim Dalı

Aşk-ı Memnu (Amour Interdit), Un Regard du Point de Vue de la Littérature Comparée à Madame Bovary et Nana

Résumé

Cette étude examine les interactions littéraires entre les nations et étudie la littérature comparée ou littérature comparative, domaine de recherche prenant de plus en plus d'importance. Après avoir fourni des renseignements sur la littérature comparée, nous avons donné des informations sur trois œuvres sélectionnées de la littérature française et turque (deux françaises, Madame Bovary-Nana et une turque, Aşk-ı Memnu). Ensuite, nous avons examiné ces trois œuvres du point de vue de la littérature comparée. Les données obtenues ont été énumérées. Dans la dernière partie, les livres utilisés dans la préparation de cet article ont été précisés dans la bibliographie.

Mot-clés : Littérature comparée, Littérature turque, Littérature française, Amour Interdit, Madame Bovary, Nana

نظرة على روايات "العشق الممنوع"، و"مادام بوفاري"، و"نانا" من جهة الأدب المقارن

ملخص:

تتناول هذه الدراسة موضوع "الأدب المقارن" الذي يبحث فيه التفاعل الأدبي بين الأمم والذي يزداد أهميته يوماً بعد يوم. بعد إعطاء المعلومات حول الأدب المقارن درسنا على روايات مختارة؛ روايتين من الأدب الفرنسي (روايتي مادام بوفاري، ونانا)، ورواية من الأدب التركي (العشق الممنوع). وبعد ذلك بحثنا هذه الروايات الثلاثة من وجهة الأدب المقارن، فذكرنا المعطيات التي حصلنا عليها. وفي آخر الدراسة ذكرنا المراجع التي اعتمدنا عليها أثناء الدراسة.

كلمات البحث:

الأدب المقارن، الأدب التركي، الأدب الفرنسي، العشق الممنوع، مادام بوفاري، نانا.

GİRİŞ

Edebiyat, yazılı ve sözlü olmak üzere iki şekli bulunan bir bilim dalıdır. Aynı zamanda edebiyatın bu iki türü, bütün dünya milletleri tarafından da kullanılmaktadır. Zaman içinde ulus devletler kurulunca hemen arkasından bu devletlerin edebiyatları ortaya çıkmaya başlar ve Amerikan, İngiliz, Fransız, Rus, Türk edebiyatı gibi adlarla isimlendirilirler (Öztürk, 1998:7). Zaman geçtikçe birbirinden bağımsız olan bu ülke edebiyatları arasında etkilenmeler, esinlenmeler de oluşur.¹ Uluslararası boyutta kendini gösteren bu etkileşim, çağdaş ve farklı

¹ Milletlerin birbirlerini tanımalarında ve birbirleri hakkında görüş sahibi olmalarında, edebiyat ürünlerinin rolünün olduğu bir gerçektir (Enginün, 1992: 5).

yüzyılda yaşamış edebiyatçılar arasında olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Aynı iklimlerde hayatını devam ettiren edebiyatçıların birbirleri arasındaki esinlenme, aynı ülkede yaşayan edebiyatçıların birbirinden etkilenmesi kadar normaldir.²

Yabancı edebiyatlar arasındaki etkileşimde mühim olan metinler arası bir etkilenmenin olmasıdır. Çünkü farklı ülke edebiyatları arasındaki etkileşimin ispatı metin üzerinden olacağı için metnin desteklemediği bir esinlenmeden bahsedilemez. Ulus devletlerin edebiyatları arasındaki bu etkileşimi bilen bir edebiyatçı, beğendiği veya etkilendiği bir edebî metni birebir almak yerine ayıklayarak almayı tercih eder:

“[Tanpınar] ustası Yahya Kemal gibi bu Fransız şairlerini [Nerval, Valery, Mallarme] ayıklayarak ve kesip düzelterek almayı daha uygun görmüştür. Bu konuda bir başka dikkat Tanpınar’ın tesiri altında bulunduğu şair ya da şairleri kendi sanat potasında iyice biçimlendirdikten ve özümседikten sonra şiirine aktarması meselesidir. Tevfik Fikret’in hatta Yahya Kemal’in batılı şairlerin şiirlerini Türkçe söyleme arzu ve gayreti onlarda tesiri daha kolay ele verebilecek bir kapıyı açık bırakmalarına sebebiyet vermişti. Fakat Tanpınar herhalde bu iki tecrübenin gölgesinde olacak, kendisi bu konuda daha dikkatli davranmış ve tesiri adeta yeni bir yaratma eylemine dönüştürmüştür denilebilir. Bu yüzden o az sayılabilecek şiirlerinde kendi ruhuna yakın bulduğu Yahya Kemal, Baudelaire, Verlaine, Valery, Mallarme, Goethe ve Nerval gibi sanatçılardan aldığı esini yeni bir ses ve duyuş tarzının imkânların içinde yeniden yaşayarak eserlerini yarattı.” (Kolcu, 2011: 261).

Ali İhsan Kolcu’ya göre farklı ülke edebiyatlarının birbirinden esinlenmesi son derece doğaldır. Fakat mühim olan bunları aşip kendi orijinal eserini ortaya koyabilmektir:

“Sanat ve edebiyatta etkilenme / esinlenme hatta taklit kaçınılmaz ve sorunlu bir olgudur. Hiçbir sanatçı icra ettiği sanat türü ne olursa olsun ilham, esin ve taklit süreçlerini aşmadan özgün eserler veremez. Usta sanatkar maruz kaldığı tesiri kendi bünyesinde eritebilen, ona kendi sesini ve rengini verebilen kişidir. Önemli olan esin ve ilham merhalesini aşip kendi sesini ve şiir rengini bulabilmek yaratabilmektir.” (Kolcu, 2011: 183).

İşte farklı veya aynı yüzyıl içinde ayrı mekânlarda yaşayan edebiyatçılar arasındaki bu etkileşim, ilerleyen yıllarda “mukayeseli edebiyat” adı verilecek olan bir disiplinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

MUKAYESELİ EDEBİYAT

İnci Enginün’e göre mukayeseli edebiyat; çeşitli edebiyatların ürünlerini, aralarındaki münasebetleri bakımından incelemektir (Enginün, 1992: 14).³ Edebiyatın bir bölümü belki

² Kültürler arası bu etkileşim sadece metinlerle sınırlı kalmamıştır. Mesela Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Ahmet Hamdi Tanpınar, Fransız edebiyatının zirve isimlerinden Baudelaire’den yaşam felsefesi, hayat tarzı olarak da etkilenmiştir (Kolcu, 2011: 261).

³ Emel Kefeli’ye göre karşılaştırmalı edebiyat, benzerlik, tesir ve yakınlık meselelerini inceleyen sistemli bir sanattır (Kefeli, 2000: 17). Wellek’e göre iki veya daha fazla edebiyat arasındaki ilişkilerin incelenmesidir (Wellek-Warren, 1983: 57). Paul Van Tieghem için iki veya daha çok edebiyat arasındaki karşılıklı

de bir alt dalı olan karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalıdır. Mukayeseli edebiyat, bir bilim dalıdır ve konusu, malzemesi edebiyat ürünleridir. Gürsel Aytaç'a göre karşılaştırmalı edebiyatın görevi; farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından inceleyerek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir (Aytaç, 2001: 1). Öztürk ise mukayeseli edebiyatın amacını, iki veya daha fazla ulusal edebiyatı gerek konu, gerek üslup, motif ve dilsel özellikler ya da metin yapısı bakımından karşılaştırma çalışmalarını kapsamak olarak ifade ediyor (Öztürk, 1998: 7). Âdile Âyda için karşılaştırmalı edebiyatın amacı; edebî araştırmaları bir tek ülkenin sınırları içine hapsedmeyip, dünya edebiyatını bir bütün olarak ele alan ve bunun neticesi olarak ülkeden ülkeye etkilerini ve akımlarını incelemektir (Ayda, 1998: 237). Ayrıca Ali İhsan Kolcu'ya göre karşılaştırmalı edebiyatta eserler arasındaki benzerlik sadece edebî yönden değil yazıldıkları zamanın sosyal ve siyasi şartları bakımından da benzerlik gösterebilirler (Kolcu, 2011: 11). Türk edebiyatında, mukayeseli edebiyat veya karşılaştırmalı edebiyat dediğimiz alan için Fransızlar *Litterature Comparee*, İngilizler *Comperative Literature*, Almanlar *Vergleichende Litaretur* adlarını kullanırlar (Rousseau-Pichois, 1994: 18; Wellek, 1983: 55).⁴ Mukayeseli edebiyat, bazen edebiyat dışı alanlarda da kullanılmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Sodom ve Gomore* isimli eserini bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Çünkü bu eser, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almancaya tercüme edilerek propaganda malzemesi olarak kullanılmak istenmiş fakat yazarı buna müsaade etmemiştir (Karaosmaoğlu, 1967: 219).

Mukayeseli edebiyat, kesin olmamakla birlikte ilk defa 1827 senesinde Abel Villemain tarafından Fransa'da kullanılmış bir terimdir (Kefeli, 2000: 10; Rousseau - Pichois, 1994: 22).⁵ Bu sahada yapılan ilk araştırma, Voltaire tarafından yazılan *Essay Upon Epic Poetry*'dir (Kefeli, 2000: 10). 1830'lu yıllardan sonra mukayeseli edebiyat adı altında yeni bir alan oluşur. 1931 senesinde Van Tieghem'in *La Litterature Comparee* isimli eseri bu alan için

münasebetleri incelenmesidir (Wellek-Warren, 1983: 59). Mümtaz Sarıççek için edebî metinler ve devirler çerçevesinde 'tesir' araştırması yapan bir disiplindir (Sarıççek, 2011: 115).

⁴ Karşılaştırmalı Edebiyat üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır:

Paul van Tieghem, *Mukayeseli Edebiyat*, Çeviren: Yusuf Şerif Kılıçel, Maarif Vekâleti Yayınları, Ankara-1943; Andre Rousseau - Clude Pichois, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Çeviren: Mehmet Yazgan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1994; İnci Enginin, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul-1992; Emel Kefeli, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul-2000; Emel Kefeli, "Zeynep Kerman'ın Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışmaları", *Zeynep Kerman Kitabı*, Dergâh Yayınları, İstanbul-2010, ss.73-75; Ali İhsan Kolcu, *Alphonse de Lamartine, Tercümelere ve Tesiri*, Gündoğan Yayınları, Ankara-1999; Ali İhsan Kolcu, *Alfred de Musset Tercümelere ve Tesiri*, Gündoğan Yayınları, Ankara-1999; Ali İhsan Kolcu, *Albatros'un Gölgesi*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum-2011; Kâmil Aydın, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Birey Yayınları, İstanbul-2001; Yıldız Ecevit, *Die Intellektuellen-Problematik bei Max Frisch und Oğuz Atay*, Doktora Tezi; Burhan Günel, *Benzer Romanlar*, Kerem Matbaası, Ankara-1986; Cevdet Perin, *Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri*, İstanbul-1946; İnci Enginün, *Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercümelere ve Tesiri*, İstanbul-1979; Zeynep Kerman, *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçe'ye Yapılan Tercümelere Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul-1978

⁵ Bu terimi ilk defa kullanan Abel Villemain, 1828-1829 ders döneminde Sorbonne'da karşılaştırmalı edebiyat dersleri vermiştir. Abel Villemain'den başka J.J. Ampere ve Philarete Chasles de karşılaştırmalı edebiyatın Fransa'daki öncüleri arasında yer alır (Rousseau-Pichois, 1994: 21).

önemli bir basamak olur.⁶ 1840'larda karşılaştırmalı edebiyatın varlığı iyiden iyiye kanıtlanır. Adolphe de Puibusque'nin *Karşılaştırmalı İspanyol ve Fransız Edebiyatları Tarihi* (1843), Amedee Duquesnel'in önce *Edebiyat Dersleri* (1836-1844), daha sonraki kısmen ikinci basımında *Karşılaştırmalı Edebiyat Dersleri* (1845) isimli eserleri yayımlanır (Rousseau-Pichois, 1994: 24). Fransa'da Philip Van Tieghem tarafından müstakil bir disiplin hâline getirilen karşılaştırmalı edebiyat, asıl gelişme alanını Amerika'da bulur. İlerleyen yıllarda mukayeseli edebiyat, Rene Wellek'in öncülüğünde Amerikan; Philip Van Tieghem öncülüğünde Fransız ekolü olarak iki kolda gelişmesini sürdürür.⁷ İnci Enginün'e göre bu iki ekol arasındaki en büyük fark, Amerikan ekolünün Fransız ekolüne göre daha esnek olmasıdır (Enginün, 1992: 17). On dokuzuncu yüzyılın başında Avrupa'da ortaya çıkan ve gelişen karşılaştırmalı edebiyat, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkemizde de görülmeye başlar. Üniversitelerimizin Batı dilleri ve edebiyatları bölümlerinde başlamış olan bu bilim dalı, zamanla Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yapılan lisansüstü tezleriyle ilerleme kaydeder. Osmangazi Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi gibi üniversitelerde müstakil bölümlerin açılmasıyla gelişmesini daha da hızlandırır. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Osmangazi Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi gibi eğitim kurumları tarafından yapılan sempozyum ve kongrelerin de bu sahanın gelişmesinde büyük bir payı vardır.⁸

Karşılaştırma için en az iki ürüne ihtiyaç olduğu gibi söz konusu eserlerin karşılaştırılabilir özellik göstermesi de gerekir (Aytaç, 1997: 88). Mukayese yapılacak eserler arasında konuda, motifte, anlatım tekniğinde benzerlik, etkilenme varsa mukayese yapılır. Eğer etkilenme, ilişki yoksa o iki eser arasında mukayese yapılmaz. Mukayeseli edebiyat, aynı veya farklı ülkelerde çağdaş olan veya çağdaş olmayan iki kişi tarafından kaleme alınan eserler arasında yapılır. Aynı dilde, aynı konuyu işleyen iki eser, ister çağdaş olsun ister farklı dönemlerden olsun, mutlaka farklılık arz etmek durumundadır. Aksi halde her iki eser tam olarak birbirine benzerse bu intihal olur. Mukayeseli edebiyat, sadece eserler arasında yapılmaz. Bazı durumlarda eserden ziyade ülke edebiyatları arasında da yapılabilir.⁹ Karşılaştırmalı edebiyat için önemli olan unsurlardan biri metod meselesidir. Mukayeseli edebiyat biliminin temelinde, karşılaştırma yöntemi vardır (Aytaç, 1997: 11). Gürsel Aytaç, bu metod meselesinin önemini şu şekilde ifade ediyor:

⁶ *La Litterature Comparee-Mukayeseli Edebiyat* isimli kitap, bu disiplinin metod ve sahasını tespit eden önemli bir eserdir (Enginün, 1992: 11).

⁷ Amerikan ekolünün önde gelen ismi Rene Wellek, Fransız ekolünü, pozitivist görüşleri ve edebiyat tarihi çerçevesini aşmayan yaklaşımı itibarıyla tenkit eder (Kefeli, 2000: 15).

⁸ Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu, Mayıs-1997; Osmangazi Üniversitesi I.Ulusal Karşılaştırmalı Edebiyat Sempozyumu 06 - 08 Aralık 2001; Gazi Üniversitesi, Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat ve Dil Öğretimi Kongresi 29 Nisan 2009 - 1 Mayıs 2009; İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü Yüksek Lisans Sempozyumu Sismanoglio Megaro'da 27 - 28 Mayıs 2011.

⁹ 18. Yüzyıl Fransız ve İngiliz edebiyatının mukayesesini yapan F. C. Green'in *Minuet* [F. C. Green, *Minuet*, Londra, 1965] isimli kitabı iki ülke edebiyatlarının paralellik ve yakınlıklarını ifade ettiği gibi bir milletin edebî gelişmesi ile bir diğer milletin edebiyatının farklarını göstermesi bakımından da önemlidir (Wellek-Warren, 1983: 56).

“Farklı iki ülkede ve / veya farklı zamanlarda yaşamış iki yazarda aynı konuyu keşfetmiş olmak, bir çeşit iz sürme sonucu ortaya çıkarmak, bir başarı sayılabilir. Ama asıl beklenti, söz konusu araştırmacının karşılaştıracağı eserlerde o yazarların, ortak konuyu ya da motifleri ‘nasıl’ işlediklerini belirlemesidir.” (Aytaç, 2001: 77).

Emel Kefeli, mukayese metodunun bir parçası olarak kabul ettiği faktörleri; okumalar, tercüme, seyahatler ve seyahatnameler, görsel sanatlar olmak üzere dört başlık altında tasnif ediyor (Kefeli, 2000: 18). Gürsel Aytaç ise karşılaştırma metodunun bir parçası olarak gördüğü inceleme yöntemlerini; Pozitivist, Psikanalitik, Marksist, Feminist, Hesaplaşmacı, Dilbilimsel, Okuyucuya Yönelik ve Felsefeye Dayalı olmak üzere sekiz başlık altında topluyor (Aytaç, 1997: 83). Bütün bu tasniflere rağmen henüz metod konusunda bir birliklik sağlanamamıştır (Sakallı, 1998: 35). Mukayeseli edebiyat, edebiyat biliminin diğer alt disiplinlerine göre biraz daha zor bir sahadır. Bu alanda çalışma yapmak için bazı mecburiyetler vardır. Bir veya birden fazla yabancı dil bilmek bu şartlardan ilkidir:

“Edebiyatlar arasındaki etkileşim, bir okuma eyleminin ve alımlama sürecinin sonucu olarak ele alınır, bir ulusa ait edebiyatın yazarının bir yabancı dil, hatta başka yabancı dilleri bilmesi onun alımlamasında ve edebî üretkenliğinde çok önemli rol oynar. Böylece yazar, diğer ulusların yazarlarıyla sürekli bir etkileşim içinde bulunabilir. Birçok yazar ve şaire baktığımızda bir ya da birkaç yabancı dil bildiği görülür. Örneğin Alman yazarı Goethe Latince, Eski Yunanca, İbranice, Fransızca, İngilizce ve İtalyancayı öğrenmeye çocuk yaşta başlamıştır.” (Öztürk, 1998: 11).¹⁰

Mukayeseli edebiyatın mecburiyetlerinden biri olarak karşımıza çıkan yabancı dil meselesine bağlı bir de tercüme problemi vardır. Çünkü karşılaştırmalı edebiyat için yabancı dil bilmek kadar, bilinen yabancı dil sayesinde yapılan tercüme de önem arz eder. Mukayeseli edebiyat için tercüme çok önemlidir. Çünkü eserin veya eserlerin mukayesesi, yapılan tercüme göre olacaktır. Türk edebiyatına baktığımızda hem edebî bir kimliği olan hem de tercüme yapabilen edebiyatçıları düşündüğümüzde Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Kâmil Paşa, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya Uşaklıgil hemen ilk akla gelenlerdir (Aytaç, 2001: 35). Halit Ziya da tercümenin önemine inandığı için ilim ve fen kitapları kadar, edebiyat ve sanat kitaplarının da tercüme edilmesi gerektiğini düşünür. Ayrıca tercümenin, halkın zevkine incelik getirmek gibi bir faydasının olduğuna da inanır (Ercilasun, 1988: 96). Tercüme konusundaki bir başka durum da yapılan tercüme arasındaki farklardır. Ali İhsan Kolcu’ya göre aynı eseri edebiyatçı kimliği olan bir kişinin çevirmesi ile edebî yönü olmayan birisinin yaptığı tercüme arasında mutlak bir fark vardır:

“Esas itibarıyla bir şairi kendi dilinde okuyup anlama ve benimsemenin temel düsturuna da işaret etmektedir. Bir şairin, yabancı bir şairi ana dilinde okuyup anlaması ile bir başka mütercimden çevirisinden okuyup anlamaya çalışması arasında büyük bir uçurumun varlığı söz konusu olmaktadır. Şairler dil engelini aşar aşmaz, aynı hamurdan olduklarının sinyalinin kısa zamanda çevirilerinde ve kendi özgün eserlerinde ortaya koymaktadırlar. Bu

¹⁰ Gürsel Aytaç’a göre yabancı dilde kaleme alınmış bir eseri anlaması için yazarının, yabancı edebiyatı yazıldığı dilde okuyabilecek kadar iyi dil bilmesine bağlıdır (Aytaç, 1997: 34).

yüzden şairlerin çevirileri ile sıradan mütercimlerin çevirileri arasında birkaç gömleklik fark göze çarpmaktadır.” (Kolcu, 2011: 250).

Zorluklar bahsindeki mecburiyetleri sıralarken ilk başta verdiğimiz yabancı dil bilme ve tercüme şartından sonra gelen diğer unsur, eserin yazıldığı zamanın sosyal ve siyasi şartlarını bilmektir. Eserin meydana geldiği zaman dilimindeki olaylar tam olarak bilinmeden, o eser hakkında doğru bir hükme varılamaz. Bu sebeple eserin dâhil olduğu ülke edebiyatı kadar o ülkenin siyasi ve sosyal durumu hakkında da bilgi edinmek gerekir ki bu bir hayli güçtür. İşte bu güçlüğün ortaya çıkardığı bir diğer tehlike de her belgeyi devri içinde değerlendirme mecburiyetidir. Fakat bu şart, araştırmacının zevkinin yozlaşmasına, kendi yaşadığı dönemin zevkine yabancılaşmasına yol açmaktadır. Çünkü mukayeseli edebiyatın asıl görevi, iki millet veya iki eser arasındaki benzerlikleri tespit ettikten sonra bir hüküm vermektir. Fakat araştırmacının karşılaşıacağı yozlaşma ve yabancılaşma, onun bu hükmü vermesine engel olmaktadır. Bu zorluklar konusunda belki de diğer ülke edebiyatlarında hiç görülmeyen bir durum, bizim edebiyatımız için söz konusudur: Harf devrimi. 1928 yılında Latin harflerine geçildiği için bu tarihten önceki döneme ait olan eserler herkes tarafından okuyup anlayılamamaktadır. Bu da az önce ifade ettiğimiz gibi belki de sadece bizim edebiyatımıza has bir durumdur (Enginün, 1992: 18).¹¹ Gürsel Aytaç, harf devrimi ile gelen alfabe ve dil meselesine çözüm olarak ‘edition critique’i işaret ediyor:

“Türk edebiyatında ne yazık ki çağdaş eserlerin bir öncesinden geriye doğru gittiğimizde, dilin anlaşılmasında gibi bir sorun var. Bir Alman’ın 17. veya 18. yüzyıla ait edebiyatını orijinalinden okuyup anlama konusunda herhangi bir sorunu yokken, biz 20. yüzyıl başı eserlerimizi bile aslından okuyamıyoruz. Bu eksiği gidermek amacıyla söz konusu kitapların günümüz Türkçesine çevrilerek yayınlanmasının bazı pratik yararları var olmasına var da, ‘edition critique’ denilen orijinalinin bilimsel nüshasının esas alınması geleneği Türkiye’de oluşmuyor. Bu ise, edebiyat bilimi araştırmaları için önemli bir eksiklik; hem ulusal edebiyat incelemeleri hem de karşılaştırmalı edebiyat bilimi açısından.” (Aytaç, 2001: 161).

Araştırmacının iki eseri mukayese ederken karşılaştığı zorluklardan biri de kanıt yani belgedir. Tabii olarak belge, incelenen metnin içindedir. Araştırmacı o belgeyi metin içinden bulup çıkarmak zorundadır. Belge olmadan yapılan mukayese neticesinde ortaya attığımız sonuçlar eksik olabilir. Mukayeseli edebiyat bahsinde karşılaşılabileceğimiz bir diğer durum da çalışmaların, birinci derecede yazarlar yerine ikinci hatta üçüncü derecede yazarlar üzerinde yoğunlaştırılmış olmasıdır (Enginün, 1992: 5). Wellek’e göre karşılaştırmalı edebiyat, içinde bu kadar zorlukları barındırdığı için ondan beklenen akademik gelişmeyi tam anlamıyla ortaya çıkaramamıştır (Wellek-Warren, 1983: 55).

¹¹ 1928 yılındaki harf devrimine rağmen yabancı araştırmacılar ülkemize gelerek, 1928 öncesine ait pek çok eseri incelemektedir. Ashında bu durum, harf devriminin engel teşkil etmediğinin bir göstergesidir: Petra de Bruijn, *The World of Eşber*, [Western Oriented Verse Drama and Ottoman Turkish Poetry by Abdülhak Hâmit Tarhan] , Research School CNWS, Leiden, The Netherlands, 1997, 289 s.

Mukayeseli edebiyatın, yazarların birbirleriyle kesiştiği ve ayrıldığı noktaları, kültür alışverişini ve tesir meselesini incelemek gibi önemli bir faydası vardır. Aynı zamanda karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat tarihine katkı sunduğu kadar edebî eserin yaradılış sürecine de ışık tutar. Çünkü mukayeseli edebiyat, benzerlik, tesir ve yakınlık meselelerini inceleyen sistemli bir sanat olarak nitelendirilmektedir. Farklı milletlerin edebî metinlerini inceleyerek onlar arasındaki paralellikleri, benzer ve farklı noktaları tespit eden bu sanat dalı aynı zamanda edebiyat ile felsefe, sosyoloji, psikoloji, sinema gibi sahalarda edebiyat arasında ilişki kurarak edebiyata daha geniş bir bakış açısı kazandırır (Kefeli, 2000: 9). Karşılaştırmalı edebiyatın bir faydası da insanın kendini tanımasına yardımcı olmasıdır. Çünkü mukayeseli edebiyatın temeli olan karşılaştırma, kişinin öteki ile karşı karşıya gelmesi ve onu keşfetmesi demektir. Bunu yaparken kişinin önce kendisi ile sonra da öteki ile sürekli bir iletişim hâlinde olması gerekir. Kişi ötekini tanımaya çalışırken kendini de keşfeder (Kefeli, 2000: 7).

Buraya kadar mukayeseli edebiyatın tanımı, metodu, zorlukları ve faydalarından bahsedildi. Bundan sonraki kısımlarda ise bu çalışmada ele alacağımız eserler üzerinde duralacak. Bu araştırmada, kronolojiye bağlı olarak, *Madame Bovary* (1857), *Nana* (1880) ve *Aşk-ı Memnu* (1899) isimli üç romandan bahsedilecek. Bu eserlerin tercih edilmesinin yedi sebebi vardır. Bunlardan ilki eserlerin merkezi kahramanlarının kadın olması, ikincisi realist-naturalist çizgide kaleme alınmış olmaları, üçüncüsü romanların yazarlarını birleştiren ortak noktanın Fransız edebiyatı olması¹², dördüncüsü aynı yüz yıl içinde yayımlanmış olmaları, beşincisi Halit Ziya Uşaklıgil'in 1889 yılında yayımladığı Hikâye isimli eserinin ikinci bölümünde Avrupa'dan beğendiği yazarlar arasında Gustave Flaubert ile Emille Zola'yı sayması¹³, altıncısı yine Halit Ziya'nın, başta Emille Zola olmak üzere Fransız edebiyatına mensup bazı yazarlardan tercüme yapması¹⁴, yedincisi Ahmet Hamdi Tanpınar, Berna Moran, Nükhet Esen, Emel Kefeli, Ramazan Korkmaz, Ali İhsan Kolcu, İsmet Emre ve Ayfer Yılmaz'ın bu romanlar arasındaki benzerliği ifade eden cümlelerinin olmasıdır.¹⁵

¹² *Madame Bovary*, *Nana* Fransız edebiyatına ait eserlerdir. *Aşk-ı Memnu*'nun yazarı Halit Ziya Uşaklıgil de *Fransız Edebiyatı Tarihi* (1885) yazacak kadar Fransızca'yı ve Fransız edebiyatını bilen birisidir (Huyugüzel, 2000: 187).

¹³ Biri realizmin diğeri naturalizmin temsilcisi olan bu Fransız yazarların yanına Türk edebiyatından realist ve naturalist çizgide eserler veren Halit Ziya'yı eklemek doğru olur diye düşündüm. Mehmet Kaplan da Halit Ziya'nın İzmir'de kaldığı dönemde verdiği eserlerinde bu iki akımın etkisinin görüldüğünü ifade ediyor (Kaplan, 1993: 38). Ayrıca Halit Ziya'nın gerek Flaubert gerek Zola'dan tercüme vardır (Kerman, 1995: 26; Kerman, 1995: 33).

¹⁴ Halit Ziya Uşaklıgil'in bu tercüme için şu kaynağa müracaat edilebilir: Zeynep Kerman, Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara-1995, s.11-68.

¹⁵ "Edebiyat-ı Cedide Bovarizmi" (Tanpınar, 1977: 280), "Uşaklıgil'in Balzac, Zola ve Flaubert gibi gerçekçilerden öğrendiği bir şey vardı" (Moran, 1991: 71), "Ahmet Mithat'ın gerçekçiliği Flaubert ya da Zola'nunkine değil, Tom Jones'unkine benzeyecektir." (Esen, 2006: 71), "Aşk-ı Memnu, yapı bakımından *Madame Bovary* ile ilginç bir paralellik göstermektedir." (Kefeli, 2000: 85), "Batık bir *Emma Bovary* imgesini içinde taşıyan *Bihter*" (Korkmaz, 2009: 178), "Emille Zola ve Gustave Flaubert gibi realist yazarların romanlarında cereyan eden olaylarla o olayların figürü olan kahramanları arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurar." (Kolcu, 2010: 310), "Bihter'in, en azından Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* romanındaki Emma ile benzeri refleksler gösterdiği önemli yer tutar." (Emre, 2009: 331), "Flaubert ile Halit Ziya'da kısıtlı bir çevrede,

Madame Bovary

Realist akımın temsilcilerinden olan Flaubert'in 1 Ekim-15 Aralık 1856 tarihleri arasında Revue de Paris dergisinde tefrika edildikten sonra Nisan 1857'de iki cilt hâlinde yayımlanan romanıdır (Karaalioğlu 1979: 163).¹⁶ On sekiz bölümden meydana gelen roman, yazıldığı dönemin yaşam tarzı ve günlük hayatını tasvir eder.¹⁷ Roman, bir kadının hayallerini ve bu hayallerin gerçekleşmemesi neticesindeki intiharını anlatır. Realist bir yazar olan Flaubert, *Madame Bovary*'de mantığından çok duygularıyla hareket eden bir kadının başından geçenleri anlatarak romantizm akımına olan tepkisini dile getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında bir tepki romanıdır. Roman, Amerika'nın dünya çapındaki dergisi kabul edilen Time dergisi tarafından, 2007 yılında açıklanan "Tüm Zamanların En İyi On Kitabı" listesinde, Lev Tolstoy'un *Anna Karenina* adlı eserinden sonra ikinci sırada yer alır.¹⁸ Roman, esere ismini veren Madame Bovary'nin şehvet ve maddi hırsları sonrasında yaşadıklarını anlatır (Yılmaz, 2006: 131). Bu eser vasıtasıyla, hem yerli hem yabancı edebiyatlardaki romancılığı yönlendiren ve Bovarysme adı verilen bir akımın varlığından bahsedilmektedir (Korkmaz, 2011: 321). Himmet Uç'a göre Bovarizm, şartlarını düşünmeden büyük hayaller ve aristokrat yaşamlar arzu etme fakat sonunda hüsrana uğrama anlamına gelir. Flaubert'in Madame Bovary romanı bu duygunun izahıdır (Uç, 2006: 60).

Konusu

Charles, tıp eğitimini bitirdikten sonra Tostes'e yerleşerek dul bir kadınla evlenir ve doktorluk yapmaya başlar. Eşi kısa bir süre sonra vefat edince Charles, Emma ile ikinci evliliğini yapar. Berthe adında kızları olur. Charles, ailesiyle birlikte Yonville'l Abbaye'ye taşınır. Emma, doktor eşinden dolayı hayatının rahat bir şekilde geçeceğini düşünür. Fakat

kısıtlı bir şahıs kadrosu içinde yaşananlar sergilenir."(Yılmaz, 2006 : 146). Bu eserler arasında benzerlikler olduğunu ifade eden akademisyenlerin yukarıdaki cümleleri yanında, bunlar veya bunlara benzer eserler arasında bir etkileşimin olduğunu gösteren çalışmalar da yapılmıştır: Emel Kefeli, "Dünya Edebiyatında Üç Roman ve Üç Kadın Tipi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl:25, No:4, Ekim 1996, s.151-164; Pınar Moran - Ayşe Dalakkaya, "Madame Bovary ve Anna Karenina'daki Kadın Motifi", Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, *I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi*, 2003, s. 479-485; Ayfer Yılmaz, "Madame Bovary, Anna Karenina ve Aşk-ı Memnu Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme Denemesi", *Folklor ve Edebiyat*, 2006, No:46, s. 131-147.

¹⁶ Flaubert'in 19 Eylül 1851'de Croisset'ye yerleştikten sonra yazmaya başlayıp beş yılda tamamladığı romandır. İlk baskısı 6600 adet olarak Michel Levy Yayınları tarafından yapılır (Kolcu, 2008: 184).

¹⁷ *Madame Bovary*, yayımlandığı günlerde halkın ahlak ve din duygularına hakaret ettiği gerekçesiyle yasaklanıp dava açılır (Kolcu, 2008: 187; Bovary, 2009: 4). Fakat açılan davada Flaubert beraat eder. 1857 yılı içinde bu olayın benzeri bir durum daha olur. 25 Haziran 1857 günü Charles Baudelaire'in *Les Fleurs du Mal - Elem Çiçekleri* isimli şiir kitabı yayımlanır. 5 Temmuz 1857 günü Gustave Bourdin, La Figaro gazetesinde bu kitabı eleştiren bir yazı yayımlar. Bu yazı üzerine yargı tarafından kitaba el konur (Kolcu, 2011: 14). Paris Ceza Mahkemesi, kitap hakkında "kamu ahlakını rencide edici" kararı verir. Bunun üzerine Baudelaire'e 300 frank ve altı şiiri kitaptan çıkarma cezası verilir. (Kolcu, 2011: 26).

¹⁸ Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* (1857) romanı o kadar etkili olur ki Flaubert'ten sonra Tolstoy *Anna Karenina*'yı (Rusya-1877), Eça de Queiros *O Primo Basilio*'yu [Kuzen Basilio] (Portekiz-1878), Theodor Fontane *Effi Briest*'i (Almanya-1894) kaleme alır.

kısa bir süre sonra eşinden gerekli ilgiyi göremeyince yanlış bir evlilik yaptığını anlar. Emma, yakın çevresinde yer alan Leon'a âşık olur. Leon, Paris'e hukuk okumaya gidince kasabanın zenginlerinden Rodolphe ile ilişkisi başlar. Emma, çok müsrif bir hayat yaşadığı için epey bir borcu vardır. Rodolphe'ten ayrılınca ilk aşkı Leon'a döner. Bu arada tüccar M. Lheureux'e kendisine olan borçlarını ödemesi için Emma'yı sıkıştırır. Emma da iki sevgilisinden borç ister. Fakat her ikisi de Emma'ya para vermez. Borçlarını ödeyemediği için evine haciz gelir. Bu duruma dayanamayan Emma, Homais'in eczanesinden aldığı siyanürle intihar eder. Önceleri bu duruma çok üzülen Charles, ilerleyen günlerde eşinin kendisini aldattığını öğrenir. O da bu acıya dayanmayıp vefat eder. Kızları Berthe'yi akrabaları büyütür.

Nana

Eser, Fransız yazar Émile François Zola tarafından 1880 yılında yayımlanmıştır. Roman, naturalizmin kurucusu Zola tarafından kaleme alındığı için eserde yer alan olay ve ifadelerde naturalizmin izlerini görmek mümkündür. *Nana*, Zola'nın yirmi ciltlik Rougon-Macquart roman serisinin en tanınmış kitabıdır.¹⁹ Nehir roman dizisi içinde yer alan *Nana*, 1877 yılında yayımlanan *Meyhane* isimli eserin devamıdır. Romana adını veren merkezi kahraman Nana, *Meyhane*'nin merkezi kahramanı Gervaise'in Kupo ile evliliğinden olan kızıdır (Zola, 1970: 110). Nana'nın Etiyen ve Klod adında üvey kardeşleri vardır.²⁰ Zola, bu eserini roman laboratuvarında yazmış ve Nana'nın kaderini çizmek için muhtelif deneylere başvurmuştur (İleri, 2010: 9).

Konusu

Nana, çamaşırcı Gervaise ile sarhoş Kupo'nun kızı olarak dünyaya gelir. Çocukluğu yoksulluk içinde geçer. Sarhoş babası, annesini sürekli dövdüğü için erkeklerden nefret eder. Genç yaşta evlenmiş ve bu evliliğinden Louiset adında erkek çocuğu olmuştur. Eşinden ayrılınca çocuğun bakımını halası üstlenir. Epey bir sıkıntı çektikten sonra tiyatrodaki işe başlayan Nana, gençliğini, güzelliğini, yeteneği ile birleştirerek hızla zirveye yükselir. Paris'in bütün erkekleri peşindedir. Nana, erkeklerle para karşılığı yatan ünlü bir kadındır. Kont Muffat, Banker Steiner Nana ile birlikte olmak için servetlerini harcarlar. Philipp, Nana'ya para yetiştirmek için zimmetine para geçirir. Georges, Nana'ya olan aşkıdan intihar eder. Nana, Kahire ve Rusya gezisi dönüşü hastalanır ve vefat eder.

¹⁹ Émile François Zola, Rougon-Macquart serisi romanları için "*Rougon-Macquartlar yirmi kadar roman olacak. Bunun genel planı 1869 kararlaştırılmıştır ve bu planı son derece sıkı uyguluyorum.*" ifadesini kullanır (Zola, 1970: 5). Bu romanlar, 1871-1893 yılları arasında tamamlanmıştır. (Zola, 1994: 5).

²⁰ Etiyen ve Klod, Nana'nın annesi Gervaise'nin ilk eşi Lantiye'den olan çocuklarıdır. Lantiye ve Gervaise evli olmadıkları için bu çocukların gayr-i resmi babası Lantiye, resmi babası Kupo'dur.

Aşk-ı Memnu

Servet-i Fünun ekolünün en tanınmış yazarı olan Halit Ziya Uşaklıgil'in realist-naturalist akımın etkisinde kaleme aldığı eserdir (Kantemir, 1982: 228).²¹ Roman, önce Servet-i Fünun'un 28 Kanunısani 1314 / 9 Şubat 1899 [No:413] ile 4 Mayıs 1316 / 17 Mayıs 1900 [No:479] arasında tefrika edildikten sonra 1900 yılında kitap hâline getirilmiştir (Huyugüzel, 2004a: 64; Uşaklıgil, 1993: 5).²² Yirmi iki bölümden meydana gelen eser, vaka kuruluşu itibarıyla klasik roman özelliği taşır. Olaydan ziyade kişiye önem veren bir romandır (Kolcu, 2010: 302). Romanda iç çatışma, iç monolog, geriye dönüş ve tasvir teknikleri kullanılmıştır (Huyugüzel, 2004b: 194). *Aşk-ı Memnu*, geçim sıkıntısı olmayan, zengin insanlardan mürekkep bir Boğaziçi romanıdır (Kolcu, 2010: 302; Naci, 2000: 49). Halit Ziya'nın altıncı romanı olan *Aşk-ı Memnu*, birçok araştırmacı tarafından yazarın en iyi romanı kabul edilir (Narlı, 2007: 28; Kantemir, 1982: 227). Wolfgang Riemann tarafından Almanca'ya çevrilen eser, *Verbotene Lieben* başlığıyla 2007 yılında Zürich merkezli bir yayınevi olan Unionsverlag tarafından Türk Kütüphanesi / Türkische Bibliothek dizisi kapsamında yayınlanmıştır.²³

Konusu

Firdevs Hanım, elli yaşlarında, gözü yükseklerde, Bihter ve Peyker adında iki kızı olan dul bir kadındır. Firdevs Hanım ve kızları, Melih Bey Takımı olarak tanınır. Adnan Bey, kırk beş yaşında, Nihal ve Bülent adında iki çocuğu olan zengin ve dul bir adamdır. Adnan Bey, Firdevs Hanım'ın kızı Bihter'le evlenir. Adnan Bey'in kızı Nihal, bu evlilikten hiç memnun değilken oğlu Bülent genç bir anneye sahip olduğu için gayet mutludur. Kısa zaman sonra Bihter'in evlilikle ilgili düşünceleri değişmeye başlar ve bir insanın yalnız servete değil, sevmeye de ihtiyacı olduğunu anlar. Bu düşünceden hareketle Adnan Bey'in yeğeni Behlül ile yasak aşk yaşamaya başlar. Behlül, hayatta eğlenceden başka bir şeye değer vermeyen, her gününü başka bir kadınla geçiren biridir. Adnan Bey ise bütün bunlardan habersiz, genç karısının güzelliğiyle gurur duymaktadır. Firdevs Hanım'ın da teşvikiyle Behlül ile Nihal evlenmeye karar verir. Bu haberi duyan Bihter, yıkılır. Kısa bir zaman sonra evin

²¹ Yazarın, Bihter'in yazgısındaki kalıtsallığa özellikle vurgu yapması, Avrupa'daki deneysel tıbbın ve fizyoloji ilminin verilerinden vülgarize bir biçimde yararlanan naturalist romancıların etkisine işaret etmektedir (Korkmaz, 2009: 178). Nurullah Çetin'e göre Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu'da* ele aldığı yasak aşk temasında Fransız realist romancılarından etkilenmiştir:

“Romanda işlenen ‘yasak aşk’ temasının II. Abdülhamit döneminde yayımlanan birçok romanda yer aldığına dikkat çeker. Fatma Âliye'nin *Muhâdarat* (1892), Hüseyin Rahmi'nin *Bir Muâdale-i Sevda* (1899), Mehmet Rauf'un *Eylül* (1901) ve Saffet Nezihî'nin *Zavallı Necdet* (1902) romanları, *Aşk-ı Memnu'nun* tefrika edildiği dönemlerde yayımlanan ve benzer bir şekilde ‘yasak aşk’ temasını işleyen romanlardandır. Bu dönemin romanlarında ‘yasak aşk’ temasının ön plana çıkması çeşitli nedenlere bağlıdır; bu nedenler arasında Fransız realist romancıların etkisi, okuyucunun gizli şeylere merak duyması gibi nedenler sayılabilir” (Çetin, 2002: 19).

²² *Aşk-ı Memnu*, Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi, Âlem Matbaası, İstanbul-1316 / 1900, 527 s. (Çetişli, 2000: 90).

²³ Türk edebiyatında *Aşk-ı Memnu'dan* önce *Madame Bovary'i* hatırlatan tipler, *Yeryüzünde Bir Melek* (1879), *Karnaval* (1881), *Vâh* (1883), *Taaffif* (1895) gibi eserler de işlenmiştir (Korkmaz, 2011: 322).

müştemilatında kalanlardan Beşir vasıtasıyla Adnan Bey, Bihter ile Behlül arasındaki yasak aşkı öğrenir. Bu durum üzerine Bihter intihar eder, Behlül kaçar. Adnan Bey de kızı Nihal ve oğlu Bülent ile hayatına kaldığı yerden devam eder.

MADAME BOVARY, NANA VE AŞK-I MEMNU’NUN MUKAYESESİ

Birçok akademisyenin belirttiği gibi mukayeseli edebiyatın temeli birden fazla eseri birbirleriyle kıyas etmektir:

“*Ekseriyet üzere hareket noktası, iki veya birkaç muharrir tarafından yazılmış olan ve aralarındaki benzerlikleri dolayısıyla bir tesirin mevcudiyetini kuvvetli bir ihtimalle tahmin ettiren bazı metinleri mukayesesidir. Tesirin mevcut olabilmesi için evvela, benzerlikler-tesadüfe atfedilemeyecek surette- şekilde sarih veya ifade edilen fikir bakımından derin olmalıdır*” (Van Tieghem, 1943: 107).

İşte bu çalışmada, mukayese ettiğimiz üç roman arasında, Van Tieghem’in de ifade ettiği gibi tesadüfler üzerine kurulmadığını tahmin ettiğimiz benzerlikler ortaya konulmaya çalışıldı. Bu yapılırken, mukayese kavramının mana bakımından içinde barındırdığı benzerlik ve farklılıklardan sadece benzerlikler tercih edildi. Bu üç roman, zaman açısından birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen hayata bakış itibarıyla aralarında büyük farklar olan toplumlara mensup yazarlar tarafından kaleme alınmışlardır. Kaldı ki aynı iklimi paylaşan, aynı yüzyılda yaşayan edebiyatçıların yazdıkları eserler arasında bile farklılıklar olurken, ele aldığımız bu eserler arasında farkların olması son derece doğaldır. İşte bu sebebe binaen farklılıklar yerine, benzerlikleri ifade etmenin daha uygun olduğu düşüncesiyle hareket edildi.

1. Bahsimize konu olan bu romanların yazarları, 19. Yüzyılda yaşamışlar ve eserlerini de aynı yüzyıl içinde yayımlamışlardır.

2. Romanlarda, kaleme alındıkları zaman diliminde Batı’da hâkim olan ve sebep-sonuç ilişkisine dayanan determinizm vardır (Ercilasun, 1988: 98).²⁴

3. Romanlarda bireysel hayat anlatıldığı için olaydan ziyade merkezi kahraman ön plana çıkmıştır (Kaplan 2002: 573; Huyugüzel, 2004b: 195).²⁵

²⁴ Fransa’da Zola, edebiyat tenkidine karamsar bir determinizm getirmiştir (Kolcu, 2008: 187). Yazar [Halit Ziya], romanda eserlerin yazıldığı dönemde çok revaçta olan determinizmi işler. Emille Zola ve Gustave Flaubert gibi realist yazarların romanlarında cereyan eden olaylarla, o olayların figürü olan kahramanlar arasında bir sebep-sonuç ilişkisi kurar (Kolcu, 2010: 310).

²⁵ Abdülhak Şinasi Hisar, Yaşar Nabi tarafından tercüme edilen *Roman Sanatı* isimli kitaba yazdığı önsözde kendi roman anlayışını anlatırken “vak’a o kadar önemli değildir” ifadesini kullanır. Ramazan Korkmaz’a göre Abdülhak Şinasi Hisar’ın beyan ettiği romanda önceliğin vak’adan kahramana geçişin ilk başladığı yer *Aşk-ı Memnu* romanıdır (Korkmaz, 2009: 166). Ramazan Korkmaz’ın *Aşk-ı Memnu* için ifade ettiği bu durum, *Madame Bovary* ve *Nana* romanları için de geçerlidir.

4. Bu eserlerde cinsellik hâkim olduğu için müstehcen buldukları gibi halkın dinine ve ahlakına hakaret ettikleri de düşünülmüştür (Kefeli, 2000: 86; Flaubert, 2009: 191; Zola, 1994: 90; İleri, 1993: 25).²⁶

5. Merkezi kahramanlar kadın olduğu için bütün olaylar bu kadınların etrafında cereyan eder. Bihter, Emma ve Nana karakter itibarıyla birbirine çok yakın tipler oldukları için hayatın kendilerine sunduğu şartlara razı olmayan kişilerdir (Moran, 2003: 482). Bu sebeple Bihter'in Göksu pikniğinden, Emma'nın Vaunyesaard şatosunda katıldığı bir balodan, Nana'nın tiyatrodan meşhur olduktan sonra hayata bakışları değişir. İstedikleri hayatın, o zamana kadar yaşadıkları hayat olmadığı kanaatine varırlar (Moran, 2003: 482; Kefeli, 2000: 88; Uşaklıgil, 1993: 131; Çetişli, 2000: 94; İleri, 1993: 24).²⁷ Ayrıca merkezi kahraman konumunda olan bu kadınların hayatına giren ve onların hayatını mahveden [Bihter: Behlül, Emma: Leon ve Rodolphe, Nana: Fontan gibi] birer erkek kahraman vardır.

6. Merkezi kahramanlar Bihter, Emma ve Nana evlenmişler, fakat bu evlilikler hep hayal kırıklığı ile neticelenmiştir (Flaubert, 2009: 114; Uşaklıgil, 1993: 155).

7. Romanların kahramanları gerçek hayattan alınmıştır.²⁸

8. Romanların genelinde mutsuzluk hâkimdir.²⁹ Mutsuzluk beraberinde arayışı, arayış da ikilemi getirmekte, merkezi kahramanlar ikilem içinde kalmaktadır (Moran, 2003: 485; Korkmaz, 2011: 322).³⁰ Bu ikilemden dolayı Bihter Adnan Bey'den, Emma Charlese'tan, Nana ise bütün erkeklerden nefret ederler (Kefeli, 2000: 88; Zola, 1994: 188; Uşaklıgil, 1993: 151). Ayrıca bu mutsuzluk sebebiyle Bihter, Emma ve Nana'nın başta hizmetçileri olmak

²⁶ *Aşk-ı Memnu*'da aşktan ziyade bedensel tutkuların söz edilmektedir (Kaplan, 2002: 572). *Madame Bovary*, yayımlandığı günlerde kamunun ahlak ve din duygularına hakaret ettiği gerekçesiyle yasaklanıp hakkında dava açılır. *Nana*'da ise zaten bir hayat kadınının hayatı anlatıldığı için romanda baştan sona müstehcenlik hâkimdir (Zola, 1994: 106). *Nana*'da diğer iki romanlardan daha farklı olarak cinselliğin sapkınlığa kadar gittiği görülür (Zola, 1994: 436).

²⁷ Göksu gezisi dönüşü Bihter, yaşadığı hayatı sorgulamaya başlar (Kaplan, 2002: 577). Emma, hayata bakışını değiştiren balonun o kadar tesirinde kalır ki orada duyduğu Berthe ismini doğan kızına verir. Tiyatrodan meşhur olduktan sonra Nana'nın hayata bakışı değişir.

²⁸ *Madame Bovary*'deki olaylar gerçek hayatta cereyan etmiş ve gerçek hayatta yaşamış insanlardır (Kolcu, 2008: 184). Emel Kefeli'ye göre Flaubert bu eserini yazarken, eşini aldatan kadınları da incelemiştir (Kefeli, 2000: 85). Seyit Kemal Karaalioğlu'na göre Gustave Flaubert, roman kahramanlarının gerçeğe uygun olmasına özellikle dikkat etmiştir (Karaalioğlu, 1979: 163). *Aşk-ı Memnu*'ya gelince Halit Ziya, bu eserini yazarken İstanbul'un belli çevrelerinde özellikle Boğaziçi'nde Melih Bey Takımı'nı andıran aileler bulunduğunu ve kendisinin bu tipleri hayalinde zenginleştirerek romandaki tipleri oluşturduğunu belirtir (Kefeli, 2000: 95; Naci, 2000: 49). *Nana* ise zaten realizmin bir ileri safhası olan naturalizmin kurucusu Emille Zola tarafından yazıldığı için ister istemez gerçek hayattan izler taşımak zorundadır. Nana, hayatın her safhasında karşımıza çıkabilecek bir tiptir.

²⁹ Sema Uğurcan'a göre romanların genelindeki bu mutsuzlukta, ailelere dışarıdan müdahil olan kişilerin büyük bir payı vardır (Uğurcan, 1988: 245-247).

³⁰ Bihter Adnan Bey'de, Emma Charles'ta, Nana hayatına giren erkeklerde aradığını bulamayan kahramanlardır. Bihter için Adnan Bey, kendisine aşkla bağlanılan bir koca değil, sadece dost, neredeyse sanki bir yabancıdır (Kaplan, 2002: 575; Yılmaz, 2006: 138). Emma da Charles ile evlendikten kısa bir süre onun kendisinin hayal ettiği bir erkek olmadığını anlayınca ilgisini, arayışını dışarıya çevirir. Nana ise zaten erkeklerden nefret eder. O, erkeklerde sevgiden ziyade menfaat arayan biridir.

üzere eserlerdeki diğer kahramanlarla uyumlu ilişkileri yoktur (Moran, 1991: 79; Flaubert, 2009: 101; Uşaklıgil, 1993: 135).

9. Bihter, Emma ve Nana'nın ilgi azlığı, ten açlığı, maddiyat gibi eksiklikleri vardır. İşte bu noksanlıklar sebebiyle duyguları, mantıklarının önüne geçer (Esen, 1990: 91; Kefeli, 2000: 88; Korkmaz, 2009: 169; Zola, 1994: 294; Uşaklıgil, 1993: 151; İleri, 1993: 24). Mantık yerine hisleriyle hareket etmeyi tercih ettikleri için doğal olarak hep kaybeden tarafta yer alırlar. Bu sebepten dolayı Bihter hayatını, Emma hem hayatını hem yuvasını, Nana ise her şeyini kaybeder (Zola, 1994: 308; Uşaklıgil, 1993: 370; Flaubert, 2009: 253).³¹

10. Merkezi kahraman konumundaki kadınların sevgilileri olan Behlül, Leon ve Muffat yasak aşk yaşadıkları kadınlara değer vermeyen tipler oldukları gibi sevgililerinin vefatı karşısında üzülmeyenler (Kefeli, 2000: 90; Flaubert, 2009: 273; Uşaklıgil, 1993: 393; Zola, 1994: 468).

11. Bihter, Emma ve Nana, gerek göz önünde oldukları için gerekse gayri meşru bir hayat yaşadıkları için yakın çevresi ve toplum tarafından sıkı takip edilen kişilerdir.

12. Eserdeki evliliklerin veya birlikteliklerin temelinde maddiyat olduğu için Bihter Adnan Bey'le, Emma Charles'la parası için evlenirken, Nana da erkeklerle parası için birlikte olur. (Esen, 1990: 91; Uşaklıgil, 1993: 29; Flaubert, 2009: 32; Zola, 1974: 294; Elçi, 2003: 109; ÖnerToy, 1995: 127; İleri, 1993: 25).

13. Romanlarda sıklıkla uzun tasvirlerle başvurulmuştur (Flaubert, 2009:6; Zola, 1994: 144; Uşaklıgil, 1993: 22).³²

14. Romanlar, “yazar anlatıcı” metodu ile kaleme alınmıştır (Flaubert, 2009: 79; Zola, 1994: 7; Uşaklıgil, 1993: 16). Bu metodun yanında geri dönüş (Flaubert, 2009: 28; Zola, 1994: 46; Uşaklıgil, 1993: 66), iç monolog (Flaubert, 2009: 61; Zola, 1994:235; Uşaklıgil, 1993:139), iktibas (Flaubert, 2009: 279; Zola, 1994: 50; Uşaklıgil, 1993: 27), diyalog (Zola, 1994: 147; Uşaklıgil, 1993: 10) tekniklerinden de istifade edilmiştir.

15. Ahmet Mithat Efendi'nin eserinde olduğu gibi bu romanların yazarları da romanın akışını keserek araya girip okuyucuya bilgi veriyorlar (Moran, 1991: 73; Flaubert, 2009: 114; Zola, 1994: 438; Uşaklıgil, 1993: 64).

16. Merkezi kahraman konumundaki kadınlar ya orta ya da alt tabakaya mensupturlar.³³ Bu kadınlar, başta saf ve masum olmalarına rağmen zaman içinde bu masumiyetlerini kaybederler (Uşaklıgil, 1993: 313; Zola, 1970: 390; Flaubert, 2009: 116).

³¹ İşte bu sebeple kadın veya erkek kahramanlardan bazıları eşlerini aldatmasına rağmen yani aynı suçu işlemelerine rağmen erkekler, kadınlara göre daha muteberdir. Erkeklerin daha itibarlı olmalarında toplumun kadına bakışı kadar, kadınların içinde buldukları mücadeleyi kaybetmiş olmaları da etkilidir (Moran, 2003: 483).

³² Nurullah Çetin'e göre tasvir, insanların ruh hâlini göstermek için bir vasıtaadır (Çetin, 2003: 100).

³³ Bihter, Boğaziçi'nde yaşadığı için zengin gibi görünse de ailecek maddi bakımdan zor durumdadırlar. Adnan Bey ile evlenmesinde bu maddi zorluğun da büyük etkisi vardır (Uşaklıgil, 1993: 30).

17. Bu eserlerin bir ortak noktası da Fransız edebiyatıdır.³⁴ Yani bunlardan iki tanesi zaten Fransız edebiyatına ait olduğu için doğaldır. Fakat üçüncü eser olan *Aşk-ı Memnu*, Türk edebiyatına mensup bir romanı olmasına rağmen onda da, Fransız tesirinin izleri çok rahat bir şekilde görülür (Yılmaz, 2006: 134).³⁵ Yani varlıklı geleneksel Türk ailesinin batılı [Fransız tarzı] yaşam biçimi anlatılmaktadır (Çetişli, 2000: 96).

18. Romanların konularının temelinde para vardır yani bu eserler “para” eksenine üzerine kurulmuştur (Kerman, 1994: 155, 165).

19. Romanlardaki merkezi kahraman konumunda bulunan Bihter, Emma ve Nana, her ne kadar zamanla sosyeteye dâhil olsalar da zaman içinde kendi özlere dönüş yaparlar (Yılmaz, 2006: 141).

20. Fransız ve Osmanlı sosyetesinin eleştirisi vardır.

21. Olaylar, kısıtlı bir mekân ve kısıtlı şahıs kadrosu içinde cereyan eder (Çetişli, 2000: 93; Yılmaz, 2006: 146).

22. Eserlerde, merkezi kahraman konumundaki bu üç kadının [Bihter, Emma ve Nana], yani bireyin hikâyesi işlenmiştir. Kısacası toplumdan çok çevreden soyutlanmış ferdin durumu anlatılmıştır. (Moran, 1991: 70).

SONUÇ

Buraya kadar yaptığımız inceleme neticesinde, aynı yüzyıl içinde yayımlanmış bulunan ve farklı iki ülke edebiyatına mensup olan *Madame Bovary*, *Nana* ve *Aşk-ı Memnu* romanlarına mukayeseli edebiyat açısından baktığımızda, bu eserler arasında birçok benzerlikler olduğuna şahit olmaktayız. Fakat aralarındaki bu kadar benzerliklere rağmen bu romanlar, birebir aynı değildir. Zaten aynı olmaları da beklenemezdi. Yine bu çalışma vesilesiyle, aynı dünyayı paylaşmak dışında kültür, din, dil ve yaşam felsefesi itibarıyla birbirleri arasında doğrudan bir ilgi ve alaka bulunmayan Türk ve Fransız edebiyatlarının, birbirinden nasıl etkilendiği bir nebze olsun ortaya çıkmış oluyor.

³⁴ *Madame Bovary* ve *Nana*, Fransız edebiyatına ait eserlerdir. *Aşk-ı Memnu*'nun yazarı Halit Ziya Uşaklıgil de Fransız Edebiyatı Tarihi (1885) yazacak kadar Fransız edebiyatını iyi bilir (Huyugüzel, 2000: 187). Ayrıca Fransız edebiyatı hayranı olan Halit Ziya, *Aşk-ı Memnu* romanında Fransız yazar Alexandre Dumas'ı okunması gereken bir yazar olarak okuyucuya tavsiye eder (Uşaklıgil, 1993: 75). 1889 yılında yayımladığı *Hikâye* isimli eserinin ikinci bölümünde Avrupa'dan beğendiği yazarlar arasında Fransız edebiyatından Gustave Flaubert ile Emille Zola'yı sayar. Ayrıca *Servet-i Fünun*'ün 1896 yılının 282. sayısında çıkan “Goncourtlar” isimli makalesinde, Fransız edebiyatının 19. Yüzyıldaki durumunun bir değerlendirmesini yapar: Halit Ziya, Goncourtlar, *Servet-i Fünun*, 25 Temmuz 1312 / 6 Ağustos 1896, No:282, s.343-347. Halit Ziya, yaşadığı yüzyılın Fransız edebiyatını çok iyi bilen biridir. *Nana*'nın yazarı Emille Zola da *Madame Bovary*'yi beğenip, ondan etkilenen yazarlardan biridir (Yılmaz, 2006: 131).

³⁵ Fransız tarzı mobilya ve Fransız hizmetçi veya bakıcı gibi (Yılmaz, 2006: 142).

Romanların kaleme alındığı zamanın iletişim imkânları göz önüne alındığında, bu tarz bir etkileşimin olması gerçekten ilginç bir durumdur. Bu şaşırtıcı etkilenmenin muhtemel birkaç nedeni olabilir. Türk edebiyatını temsilen incelemiş olduğumuz *Aşk-ı Memnu*'nun diğer iki esere göre daha sonra yayımlanmış olması, bu eseri yazan Halit Ziya'nın Batı eğitimi ile yetişmiş olması, birden fazla yabancı dil bilmesi, Batı edebiyatının bir şubesi olan Fransız edebiyatını çok iyi tanınması ve takip ediyor olması gibi hususlar muhtemel nedenler arasında gösterilebilir.³⁶

³⁶ Halit Ziya, Fatih Askeri Rüştüyesi'ne devam ederken çıkan Türk-Rus savaşı bahanesiyle İzmir'e dönünce, önce İzmir Rüştüyesi'ne daha sonra Ermeni Mechitariste Mektebi'ne kaydolar. Bu okulda öğrendiği Fransızca ve öğretmenlerinin teşvikiyle Fransız edebiyatını tanır. Halit Ziya Fransızca'yı, Emille Zola'dan tercüme yapacak, İzmir Rüştüyesi ve İzmir İdadisi'nde dersler verecek kadar iyi bilir (Huyugüzel, 2004a: 24). Ayrıca Batı edebiyatını, 1891 senesinde İzmir'de yayımlanan Hikâye isimli eserinin girişine, romanın Batı'daki gelişimi hakkında bilgi verecek kadar da yakından tanımaktadır (Huyugüzel, 2004b: 194). İlerleyen yıllarda İtalyanca, Almanca ve İngilizce de öğrenir. (Huyugüzel, 2004a: 123). İzmir'den tekrar İstanbul'a dönünce önce Mehmet Reşat'ın başkâtipliğine daha sonra Dârülfünun Garp Edebiyatı Müderrisliği'ne atanır [1912] (Huyugüzel, 2004b: 198). Halit Ziya, hem bildiği yabancı dil hem de Batı edebiyatını yakından tanıdığı için bazı Batılı devletlerinin edebiyat tarihlerini de yazmıştır: Garptan Şarka Seyyale-i Edebiye: Fransız Edebiyatı Numune ve Tarihi, C.I, İstanbul-1303; Alman Edebiyatı Tarihi, İstanbul-1330; Yunan Tarih-i Edebiyatı, İstanbul-1331; Latin Tarih-i Edebiyatı, İstanbul-1331(Huyugüzel, 2000: 185; Huyugüzel, 2004a: 246).

KAYNAKÇA

- ÂYDA, Âdile. (1998). *Bir Demet Edebiyat*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- AYTAÇ, Gürsel. (1997). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara, Gündoğan Yayınları
- AYTAÇ, Gürsel. (2001). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları
- ÇETİN, Nurullah. (2002). "II. Abdülhamit Dönemi Türk Romanında 'Aşk-ı Memnu' Teması", *Türkoloji Dergisi*, C: 15; 19-20.
- ÇETİN, Nurullah. (2003). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara, Öncü Yayınları.
- ÇETİŞLİ, İsmail. (2000). *Halit Ziya Uşaklıgil*, İstanbul, Şule Yayınları.
- ELÇİ, Handan İnci. (2003), *Mekân ve Edebiyat*, İstanbul, Arma Yayınları
- EMRE, İsmet. (2009). "Yeni Türk Edebiyatının Psikolojik Kaynakları", *Turkish Studies*, Volume:4/1-I; 319-355
- ENGİNÜN, İnci. (1992). *Mukayeseli Edebiyat*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- ERCİLASUN, Bilge. (1988). "Halit Ziya'da Tenkit", *Mehmet Kaplan İçin*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları; 87-100
- ESEN, Nüket. (1990). *Türk Romanında Aile Kurumu [1870-1970]*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- ESEN, Nüket - KÖROĞLU, Erol. (2006). *Merhaba Ey Muharrir / Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- FLAUBERT, Gustave. (2009). *Madame Bovary*, [Çeviren: Ayşe Bedir Akçelik] , İstanbul, Ares Kitap.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk. (2004a). *Halit Ziya Uşaklıgil*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk. (2004b). *İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk. (2000). *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İLERİ, Selim. (1993). *Kırık Deniz Kabukları*, İstanbul, Everest Yayınları.
- İLERİ, Selim. (2010). "Nana, Yıl 1972" *Radikal Kitap Eki*, 12 Şubat 2010; 9
- KANTEMİR, Enise. (1982). "Aşk-ı Memnu [Eser İncelemesi]", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C: 15, N:1; 238-239.
- KAPLAN, Mehmet. (1993). *Tevfik Fikret*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Ramazan. (2002). "Aşk-ı Memnu: Evinde Yabancı Bir Adam", *Hece Dergisi*, N: 65-66-67; 572-583

- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal. (1979). *Dünya Edebiyatçılar Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevi.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri. (1967). *Zoraki Diplomat*, Bilgi Yayınevi, Ankara-1967
- KEFELİ, Emel. (1996). “Dünya Edebiyatında Üç Roman ve Üç kadın Tipi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, No:4; 151-164.
- KEFELİ, Emel. (2000). *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- KERMAN, Zeynep. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı ile İlgili Unsurlar*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- KOLCU, Ali İhsan. (2008). *Batı Edebiyatı*, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınları.
- KOLCU, Ali İhsan. (2010). *Servet-i Fünun Edebiyatı*, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınları.
- KOLCU, Ali İhsan. (2011). *Albatros'un Gölgesi*, Erzurum, Salkımsöğüt Yayınları.
- KORKMAZ, Ferhat. (2011). “Türk Romanının İlk Boverist Tipleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, No:35; 320-336
- KORKMAZ, Ramazan. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları.
- MORAN, Berna. (1991). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-I*, İstanbul, İletişim Yayınları
- MORAN, Pınar - DALAKKAYA, Ayşe. (2003). “Madame Bovary ve Anna Karenina'daki Kadın Motifi”, Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, *I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi*; 479-485
- NARLI, Mehmet. (2007). *Roman Ne Anlatır*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- NACİ, Fethi. (2000). *Yüz Yılım 100 Romanı*, İstanbul, Adam Yayınları.
- ÖNERTOY, Olcay. (1995). *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Kadriye.(1998). *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları*, Yayına Hazırlayan: Ali Osman Öztürk, Konya, Selçuk Üniversitesi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- ROUSSEAU, Andre – PİCHOİS, Clude. (1994). *Karşılaştırmalı Edebiyat*, [Çeviren: Mehmet Yazgan] , İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- SAKALLI, Cemal. (1998). *Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları*, Yayına Hazırlayan: Ali Osman Öztürk, Konya, Selçuk Üniversitesi Dayanışma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- SARIÇİÇEK, Mümtaz. (2011). “Türk Romanında Modernist / Postmodernist Yönelişler ve Ulysses'ten 'Aynadaki Kadın'a Romanda Anlatma Problemi”, *Türk Yurdu*, N:292; 103-116
- TANPINAR. Ahmet Hamdi. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Hazırlayan: Zeynep Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- UÇ, Himmet. (2006). *Ansiklopedik Roman Eleştirisi Terimleri*, Ankara, Bizim Büro Basımevi

UĞURCAN, Sema. (1988). “Mai ve Siyah Romanında Aile Bağları”, *Mehmet Kaplan İçin*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları; 237-253

UŞAKLIGİL, Halit Ziya. (1993). *Aşk-ı Memnu*, Hazırlayan: Şemsettin Kutlu, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

VAN TİEGHEM, Philippe. (1943). *Mukayeseli Edebiyat*, [Çeviren: Yusuf Şerif Kılıçel] , Ankara, Maarif Vekâleti Yayınları.

WELLEK, Rene.- WARREN, Austin. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, [Çeviren: Ahmet Edip Uysal] , Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

YILMAZ, Ayfer. (2006). “Madame Bovary, Anna Karenina ve Aşk-ı Memnu Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme Denemesi”, *Folklor ve Edebiyat*, No:46; 131-147

ZOLA, Émile François. (1970). *Meyhane*, [Çeviren: Hamdi Varoğlu] , İstanbul, Remzi Kitabevi.

ZOLA, Émile François. (1994). *Nana*, [Çeviren: Adnan Cemgil] , İstanbul, Engin Yayıncılık.